

PRAMENE

- Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltan, L. (2020). *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov: Pramenná publikácia. Podkarpatisko*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Dostupné na: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3173_attach_Suburbanizacia_v_zazemi_Bratislavy_Pramenna_publikacia_Podkarpatisko.pdf
- Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltan, L. (2020). *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov: Pramenná publikácia. Podunajsko*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Dostupné na: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3173_attach_Suburbanizacia_v_zazemi_Bratislavy_Pramenna_publikacia_Podunajsko.pdf
- Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltan, L. (2020). *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov: Pramenná publikácia. Prihraničie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Dostupné na: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3173_attach_Suburbanizacia_v_zazemi_Bratislavy_Pramenna_publikacia_Prihranicie.pdf
- Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltan, L. (2020). *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov: Pramenná publikácia. Senecko*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Dostupné na: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3173_attach_Suburbanizacia_v_zazemi_Bratislavy_Pramenna_publikacia_Senecko.pdf
- Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltan, L. (2020). *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov: Pramenná publikácia. Záhorie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Dostupné na: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3173_attach_Suburbanizacia_v_zazemi_Bratislavy_Pramenna_publikacia_Zahorie.pdf

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ:

Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom [Getting Ready for a Certain Wedding. Wedding Customs in Words and Pictures]

Bratislava, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2020, 127 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2023.1.07> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2023, Teresa Smolińska. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Etnologička Zuzana Beňušková je autorkou publikácie, edične veľmi starostlivo spracovanej, v ktorej na príklade tradícií súvisiacich so svadobnými rituálmi skĺbila vedecké aspirácie s popularizáciou poznatkov o kultúrnom dedičstve Slovenska. Už v názve monografie avizuje, že svadobné obyčaje zhodnotí v dvojacom rozmere. Kniha pozostáva z dvoch rovnocenných častí (textovej a obrazovej), pričom túto rovnocennosť podčiarkujú aj ich podobné názvy – *Svadobné obyčaje slovom* a *Svadobné obyčaje obrazom*. Súčasťou je okrem štandardných súčastí vedeckej monografie aj zhrnutie v anglickom jazyku. Publikácia je výsledkom dlhoročného empirického a teoretického záujmu autorky o obyčajové tradície v procese ich súčasných premien, pridanou hodnotou je upozornenie na kultúrne javy aj z hľadiska vizuálnej an-

tropológie.¹ Výskumným terénom autorky sa stal bohatý fotografický materiál, ktorý obsahuje Digitálny archív fotografií, diapozitívov a kresieb Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. v Bratislave (ďalej ÚESA SAV). Snahou autorky publikácie je priblížiť čitateľovi obrazy svadieb na Slovensku tak, ako sa zachovali na dobových fotografiách datovaných približne do 80. rokov 20. storočia.

Kým fotografický materiál tvorí obvykle v etnologickej literatúre popri hlavnej textovej časti len ilustračnú zložku, autorkin zámer bol opačný – hlavným cieľom bolo predstaviť svadbu prostredníctvom fotografií a zároveň poukázať na existenciu archívu, z ktorého čerpala, ako na významný zdroj dokumentácie kultúrneho dedičstva. Teoretická argumentácia etnologickej – textová časť, je v prípade tejto publikácie podriadená obrazovej a to v dvoch rovinách – prvá

zhusteným textom predstavuje svadbu s jej historickými kontextmi ako komplex obradov, druhá sprevádza čitateľa po tematických blokoch vytvorených na základe fotografického materiálu, nachádzajúceho sa v spomenutom archíve. Relatívne samostatné miesto má v úvode kapitola s názvom *Dokumentárna fotografia v etnológii*, opäť s retrospektívnym zameraním, zdôvodňujúca zvolený prístup autorky k tvorbe tejto publikácie. Akcentuje fotografiu ako zdroj poznania, tiež naznačuje záujmy autorky v oblasti vizuálnej antropológie. V tejto časti Z. Beňušková hovorí o etnologickom empirickom výskume, výskumných technikách a nástrojoch (od ručne písaných záznamov výpovedí informátora, cez magnetofónové nahrávky až po záznam videokamerou), o kvalitatívnych metódach a etike práce s fotografiou získanou v teréne, spôsoboch dokumentárneho fotografovania pri akademických terénnych výskumoch v minulosti, o hodnotách fotografických materiálov zhromaždených v archívoch ÚESA SAV, popisuje históriu zbierania takýchto dokumentov a zásluhy niektorých etnológov – odborníkov na etnografickú fotografiu. Autorka uvádza, že mnohé fotografie v tejto publikácii ešte neboli zverejnené, alebo sú verejnosti známe len z malých ilustračných formátov, poukazuje na dôležitosť dôležitých informácií o autorovi, mieste a čase, kedy bola daná fotografia odfotografovaná, v závere nezabúda ani na prosbu o darovanie súkromných fotografií do spomínaného archívu adresovanú čitateľom.

V časti *Svadobné obyčaje slovom* výskumníčka predstavuje svadbu a jej jednotlivé zložky, ako jednu z najdôležitejších etáp v živote človeka silne reflektovanú aj v živote lokálneho spoločenstva aj štátu. Poukazuje na dôležitosť manželstva ako formálneho základu založenia rodiny, starostlivosti a výchovy detí a vzťahu dvoch rodín v tradičnom vidieckom prostredí. Etnologička, charakterizujúca proces premeny sobášov a svadobných obyčají na Slovensku,

1 Za najvýznamnejšie práce autorky považujem *Religiozita a medzikonfesijné vzťahy v miestnom spoločenstve* (2004); *Občianske obrady na Slovensku* (2017) a *Civil ceremonies in socialist Czechoslovakia and post-socialist Slovakia* (2021).

upozorňuje tak na tradičné črty jednotlivých javov, ako aj na legislatívne zmeny v tejto krajine po roku 1990, globalizáciu a revitalizáciu prvkov ľudovej kultúry, módne vplyvy zo zahraničia, profesionalitu inštitúcií, ktoré dnes organizujú svadobné hostiny.

Autorka pripomína stav výskumu rodinných obyčají a najmä tradičných svadiieb, poukazuje na vynikajúce výskumy a publikácie takých odborníkov na svadobné rituály, ako Ján Komorovský, Emília Horváthová, Kornélia Jakubíková, ktorí v slovenskej etnológii vytvorili základný interpretačný koncept tradičnej svadby na Slovensku na pozadí tradičnej svadby Slovanov (Komorovský, 1976; Horváthová, 1975; Jakubíková, 1996, 1997). V rámci materiálnej kultúry hmotné prvky tradičnej svadby (odev, stravu) terénnymi výskumami priblížili najmä Oľga Danglová a Rastislava Stoličná (Danglová, 1987, 1989; Stoličná, 1989). Konštatuje, že okrem publikácie Jána Komorovského *Tradičná svadba u Slovanov* a editovaných prác, ktoré obsiahli svadbu so špecifickými zámermi (napríklad Leščák, Ed., 2006), na Slovensku dosiaľ absentovala bazálna vedecká monografia o svadbe na Slovensku. Fotografie zo zbierok ÚESA SAV boli využívané hlavne v etnologických syntézach.² Chcem zdôrazniť, že Z. Beňušková využíva svoj odborný rozhľad na to, aby na relatívne malom priestore zhustenými informáciami priblížila celú logiku svadobných obyčají spôsobom určeným aj širšej verejnosti, a to v oboch častiach recenzovanej publikácie. Vzhľadom na tematickú šírku, akú svadobný komplex obsahuje, konštatuje, že obsažnejšie spracovanie tejto témy je výzva pre súčasnú a budúcu generáciu etnológov.

Textovú časť tvorí päť obsahových častí: Z histórie manželstva, Tradičná svadba, Svadba v druhej polovici 20. storočia a vývojové trendy modernej svadby, Okrúhle výročia svadby a téma, ktorá sa prekrýva s pohrebnými rituálmi, Posmrtná svadba. Všeobecné fakty príležitostne dopĺňa zmienkami o tradičnej svadbe, ktoré sa nachádzajú v rôznych miestnych a regionálnych monografiách. Za prípravou tejto publikácie bolo aj štúdium materiálov z rôznych regiónov Slovenska. Autorka si uvedomuje, že mnohé cenné informácie obsahujú lokálne monografie, miestne kroniky a noviny, niektoré sú ukryté aj v rodinných archívoch, či archívoch zberateľov lokálnych tradícií – amatérskych etnografov a vedúcich osobností folklórnych kolektívov. Som presvedčená, že túto časť ocenia nielen odborníci, ale obohatí aj všeobecné znalosti čitateľov o rituálnej špecifickosti svadby, keďže tradície lokálnych podôb svadby sú predmetom záujmu mnohých lokálnych aktivistov, autorov lokálnych monografií, režisérov svadiieb vrátane špecializovaných „starejších“, novodobých skupín žien, ktoré sú nájmané na rituál čepčenia nevesty, ľudí zabezpečujúcich hudobnú zložku svadby, svadobných fotografov, filmárov, majiteľov svadobných priestorov. V neposlednom rade je publikácia určená aj sobášiacim sa párom, ktoré po prečítaní tejto knihy zistia, akú štruktúru mala tradičná svadba, aké boli významy niektorých úkonov a na základe poznania symbolických významov mnohých úkonov sa môžu rozhodnúť, čo z tohto tradičného podhubia využijú na svojej vlastnej svadbe.

V „obrazovej časti“ svadobných zvykov výskumníčka rozlíšila trinásť „sekvencií“, teda úsekov, ako napríklad: svadobná fotografia; svadobný odev; svadobní funkcionári a svadobná družina; sprievod; symboly – svadobný strom, zástava, palica; sobáš; symbolika venca a čepčenie; využitie textílií pri svadbe; svadobné varenie, pečenie; hudobno-tanečno-spevné situácie; veno a výbava, svadobné dary a ďalšie vybrané rituálne aktivity, podmienených exis-

2 Ide o kolektívne práce, ktoré vznikali na sklonku 20. storočia: *Etnografický atlas Slovenska* (1990), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (1995) a *Európske kontexty ľudovej kultúry* (2000).

tujúcim fotografickým materiálom v skúmanom archíve. Všetky tieto časti sú opatrené vecným komentárom a fotografie v nich uvedené majú presné údaje o pôvode (podrobný popis fotografie, lokalita, región, meno a priezvisko fotografa, dátum vyhotovenia). Je na škodu, že tento veľmi rozsiahly ilustračný materiál nebol očíslovaný.

Monografia Z. Beňuškovéj o slovenských svadobných zvykoch približuje povahu väzieb spájajúcich rodinné, miestne a regionálne komunity v tradičnej kultúre. Autorka dokazuje, aké pôsobivé boli z dnešného pohľadu poznatky malých sociálnych skupín o sobáší, svadbách a hostinách, o magických a symbolických funkciách, viere, zvykoch, rituáloch a obradoch, ktoré priamo i nepriamo ovplyvňujú rodinný život. Vznik nového manželstva, založenie rodiny bolo veľmi dôležitou udalosťou v živote ľudu, na ktorú sa pripravovali nielen mladomanželia a ich rodičia, príbuzní a susedia, ale aj všetci, ktorí boli nápomocní náležito zorganizovať túto oslavu. Nebola to súkromná záležitosť dvoch ľudí, o svadby a hostiny mali v minulosti záujem prakticky všetci obyvatelia danej lokality. Účasť širokého spoločenstva dodávala dôležitosť manželského zväzku muža a ženy, upozorňovala na jeho celoživotný charakter, pretože fenomén rozvodovosti vo vidieckom spoločenstve fakticky neexistoval. Pridanou hodnotou publikácie je, že aj keď sa na Slovensku, podobne ako v celej Európe, manželstvo formovalo na základe miestnych obyčají, tieto boli ovplyvňované antickou klasickou kultúrou, judaizmom a kresťanstvom a od 19. storočia aj svetskou kultúrou, priamo súvisiacou s novými politickými a systémovými skutočnosťami, čo sa prejavilo v legislatíve, ale aj na ňu napojených ľudových obyčají.

Vedci sa zhodujú v tom, že v súčasných svadobných obyčajoch sa zachovalo len niekoľko zvykov a rituálov nadväzujúcich na lokálne tradície, mení sa aj lokálne chápanie toho, čo je považované za tradičné. Moderná svadba sa veľmi líši nielen od svadby v 50. rokoch, ale aj od svadby v 90. rokoch 20. storočia. Hoci všeobecný scenár zostal s určitými zmenami, väčšina správania stratila svoj magický charakter (niektoré úkony len vo forme relikvií), pričom nadobudli funkciu zábavnú a spestrujúcu scenár svadby. Namiesto pôvodných foriem sa objavili nové, ktoré rýchlo zľudovali a prebrali normu tradičného správania. Dnešné módné novinky smerujú k pozdvihnutiu zdôraznenia jedinečnosti svadby medzi prechodovými rituálmi a prestíže mladého páru a ich rodín, organizované večierky sa prejavujú narastajúcou reprezentatívnosťou, zdôraznenou aj fotografickým a audiovizuálnym záznamom, ktorému sa niektoré svadobné úkony podriaďujú. Viac pozornosti sa venuje materiálnemu usporiadaniu celého obradu, ako jeho rituálnemu charakteru. Vidiecke svadby, podobne ako mestské, sa stávajú rovnako elegantnými, aj globálnymi. Sú to jednoducho predstavenia starostlivo režírované mladými ľuďmi, a ich rodičmi a profesionálnymi inštitúciami participujúcimi na svadbe.

Knihu slovenskej etnologickej vnímam ako modelový príklad aj na prípadnú realizáciu spoločného výskumu poľských a slovenských etnológov o rodinných obyčajoch (narodenie, svadba, smrť) a procesoch ich premeny. Je tu príležitosť urobiť komparáciu zameranú na analýzu podobných a odlišných javov, príčiny podobnosti či kultúrnych rozdielov, významu náboženského vyznania a úlohu cirkvi, ako aj na prehľad rôznych foriem súčasných svadiieb organizovaných na oboch stranách hranice. Z etnologického a antropologického hľadiska už takéto zaujímavé komparatívne analýzy k vybraným otázkam slovenských a poľských svadobných zvykov boli urobené. Zaujímavým príkladom binárneho regionálneho výskumu je „goralská svadba“, ktorá zaujala slovenskú etnologicčku Kornéliu Jakubíkovú poukazujúc na slovensko-poľské kultúrne väzby a vplyvy (pozri viac: Jakubíková, 2002; Drożdż, A., Pień-

czak, 2007; Drożdż, Jakubíková, Pieńczak, 2009). Osobitne pozoruhodné je štúdium tradičných svadobných rituálov v poľsko-slovenskom pohraničí, iniciované odborníkmi z centra Cieszyn v Poľsku (napr. Smolińska, 2014), v ktorom potom pokračovali etnológovia z univerzitných centier v Bratislave a Cieszyne na základe materiálov získaných z 21 výskumných lokalít – 9 poľských a 12 slovenských obcí, z Poľského etnografického atlasu (PAE) a Etnografického atlasu Slovenska (EAS). V centre komparatívnych analýz boli vybrané prvky svadobných rituálov na oboch stranách hranice, ako sú: zasnuby, svadobná strava, svadobná palica, svadobný veniec, podpora nevesty a ženícha (donesenie potravinových produktov na svadbu doma, darovanie peňazí na tanec s nevestou, preverenie zručností mladej vydatej ženy, vykonávanie činností zaručujúcich prosperitu), rituálne prijatie nevesty v rodine manžela, magické správanie zabezpečujúce prosperitu nevesty a ženícha, niektoré zvyky súvisiace s chlebom. Medzi mnohými nedávnymi prácami venovanými ľudovej kultúre goralov v Poľsku je možné rozlíšiť tie, ktoré priamo súvisia s rodinnými rituálmi (vrátane svadby) – ako ich spracovali Urszula Lehr (2000) a Anna Grochal (2011), pozoruhodná je aj monografická štúdia o oravskej svadbe Bożeny Lewandowskej a Józefa Kąsa (2010). Tieto práce, hoci sa týkajú len kultúrneho dedičstva v Poľsku, môžu predstavovať cenný empirický a teoretický materiálový základ pre komparatívny výskum na poľskej a slovenskej strane hranice.

V tejto súvislosti sa ukazuje rozmer „starých“ a moderných rodinných zvykov (náboženských i svetských, tradičných i nových) v Poľsku a na Slovensku, ako aj proces premeny konkrétnych javov v kontexte zmien po prelomových rokoch 1989 a 1990 v oboch krajinách. Obdobie spoločensko-politických zmien si vyžaduje osobitnú pozornosť výskumníkov, pričom dôležité je brať do úvahy historické a politické fakty, kontexty v sociálnej sfére a v oblasti morálky. V takomto binárnom porovnaní si dodatočnú zmienku zaslúžia dva regióny, a to Orava a Spiš. Štátna hranica oddeľovala tieto kultúrne súdržné regióny a toto oddelenie vedie k samostatnému štúdiu kultúrneho dedičstva obyvateľov a jeho premien v súčasnej kultúre. Politické hľadiská v oboch krajinách nepretržite ovplyvňovali kultúrne dedičstvo obyvateľov a tento vplyv je stále badateľný.

Zuzane Beňuškovskej sa, z môjho pohľadu, výborne podarilo zladit' vedecký aspekt s populárno-vedeckým zacielením a v tom vidím nadčasovú hodnotu recenzovanej publikácie.

TERESA SMOLIŇSKA,
Uniwersytet Opolski, Opole, Poľsko

LITERATÚRA

- Beňušková, Z. (2004). *Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Dolný Oháj: MERKUR.
- Beňušková, Z. (2017). *Občianske obrady na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Beňušková, Z. (2020). *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Beňušková, Z. (2021). *Civil ceremonies in socialist Czechoslovakia and post-socialist Slovakia*. Bratislava: Institute of Ethnology and Social Anthropology of the Slovak Academy of Sciences, Marenčin PT.

- Danglová, O. (1987). Obradové pečivo ako výtvarná a rituálna súčasť svadobného obradu v Sebechleboch. *Slovenský národopis*, 27(2), 299–305.
- Danglová, O. (1989). Symboly panenstva v svadobnom obrade na Slovensku. *Slovenský národopis*, 37(1–2), 57–71.
- Drożdż, A., Pieńczak, A. (2007). Wybrane elementy obrzędu zaślubin na pograniczu polsko-słowackim. In: I. Nowakowska-Kempny (Ed.), *Uczeń na Civil ceremonies in socialist Czechoslovakia and post-socialist Slovakia pograniczu polsko-słowackim* (s. 193–205). Bielsko-Biala: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej.
- Drożdż, A., Jakubíková, K., Pieńczak, A. (2009). Tradycyjna obrzędowość weselna jako źródło poznania stosunków kulturowych na pograniczu polsko-słowackim. In: R. Stoličná, A. Pieńczak, Z. Kłodnicki (Eds.), *Polska – Słowacja. Pogranicze kulturowe i etniczne* (s. 177–202). Wrocław – Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Śląski.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (1995). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Etnografický atlas Slovenska* (1990). Bratislava: Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Kartografický ústav.
- Európske kontexty ľudovej kultúry* (2000). Bratislava: VEDA.
- Grochal, A. (2011). Obrzędy rodzinne. In: U. Janicka-Krzywda (Ed.), *Kultura ludowa Górali Orawskich* (s. 303–334). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK.
- Horváthová, E. (1975). Svadobné zvyky a obrady. In: *Slovensko 3, Lud 2, Ludová kultúra* (s. 991–1000). Bratislava: VEDA.
- Jakubíková, K. (1996). Slovenská svadba. In: M. Leščák (Ed.), *Slovenské svadby* (s. 8–17). Bratislava: Prebudená pieseň.
- Jakubíková, K. (1997). Rodinné obyčaje. In: M. Botíková, K. Jakubíková, S. Švecová: *Tradície slovenskej rodiny* (s. 161–189). Bratislava: Veda.
- Jakubíková, K. (2002). Slovensko-poľské súvislosti goralskej svadby. In: H. Mieczkowska, J. Hvišč (Eds.), *Polsko-słowackie stosunki po roku 1918* (s. 137–144). Wyd. Atut, Wrocław.
- Lehr, U. (2000). Obrzędowość rodzinna. In: D. Tylkowa (Ed.), *Podhale. Tradycja we współczesnej kulturze wsi* (s. 305–347). Kraków: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Leščák, M. (Ed.) (2006). *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia. Svadba*. Bratislava: Prebudená pieseň.
- Lewandowska, B., Kąś, J. (2010). *Wesele orawskie dawniej i dziś*. Wrocław: PTL.
- Smolińska, T. (2014). W łańcuchu tradycji: ślub (wesele) na ludowo. In: Hajduk-Nijakowska (Ed.), *Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych* (s. 151–175). Opole: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Opolski, Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Stoličná, R. (1989). K problematike hostín a jedál v svadobnom obrade na Slovensku. *Slovenský národopis*, 37(1–2), 77–88.